

Török Gábor

Lehetséges-e tényleges és érdemi törvényhozás a globalizáció korában?

Is Genuine and Effective Legislation Possible in the Age of Globalisation?

Összefoglalás

A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy mennyiben és milyen mértékben lehet a globalizáció negatív hatásait a nemzeti kodifikáció eszközével kiszűrni. Arra a következtetésre jut, hogy a magánjogi dogmatikához való következetes visszatérés nagyban elősegítené a megoldást, hiszen maga a dogmatikai rendszer – ha következetesen betartjuk – nem engedi a pillanatnyi gazdasági érdekek azonnali megjelenítését, és így a jog egyrészt a szűrő szerepét tölthetné be, másrészt pedig a következetes elvi alapok rendszerépítő elemeként jelenhetne meg.

Summary

The study aims to answer the question: to what extent is national codification able to filter the adverse effects of globalisation? Its conclusions

PROF. DR. TÖRÖK GÁBOR DSc, az MTA doktora, intézetvezető egyetemi tanár, Nemzeti Köszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar; Civilisztikai és Nemzetgazdasági Intézet (Torok.Gabor@uni-nke.hu).

include that returning to the dogma of private law would greatly facilitate reaching a solution as – in case it is consistently upheld – a dogmatic system excludes the instant representation of momentary economic interests, and therefore law could act as a kind of filter, on the one hand, and as a system-building constituent of a consistent theoretical basis, on the other.

BEVEZETÉS

Kodifikátornak lenni nagyon szép, de egyáltalán nem egyszerű feladat. Nem egyszerű, mert nem csupán a jogrendszer egészéről kell átfogó ismeretekkel rendelkezni, de nem árt, ha az illető társadalompolitikai kérdésekben is otthon van, megfelelő szociális érzékenységgel bír, és a sort még hosszan lehetne folytatni.

A kodifikátort sokan a jogtechnikussal azonosítják, abban az értelemben, hogy ő az, aki a törvényhozói, kormányzati akaratot normává formálja, paragrafusba önti. Ez igaz, de ez csak a folyamat vége, hiszen először döntést kell arról hozni, hogy adott kérdést jogi eszközökkel óhajtom-e megoldani, aztán meg kell ennek vizsgálni a történelmi, gazdasági, pillanatnyi társadalmi beágyazódottságát, és mindezt azért, hogy a megszületendő új jogszabály szervesen simuljon bele a jogrendszer egészébe.

E végső stádiumot azonban számos dolog megelőzi – jelen tanulmányban a legáltalánosabb külső környezet hatásait szeretném vizsgálni, pontosabban szólva: milyen változásokkal jár, és egyáltalán jár-e változással a globalizáció ténye magára a kodifikációra, illetve a jogpolitikára.

Természetesen ahhoz, hogy a kérdésre akár csak megközelítő választ lehessen adni, először is tisztáznunk kell, mit értünk globalizáció alatt, és ezzel szoros összefüggésben arra is meg kell keresnünk a választ, hogy ez hogyan és milyen módon alakult ki. Csak ezek ismerete után lehet bármifajta megalapozott kísérletet tenni arra, hogy hogyan változtassuk meg a jogpolitikát – ezen belül természetesen a kodifikációt –, hogy sikerrel meg tudjunk felelni napjaink elvárásainak.

A GLOBALIZÁCIÓ FOGALMA

A globalizáció legáltalánosabb fogalmát a McGrew–Held szerzőpáros adta meg, akik szerint globalizáció alatt azt kell érteni, hogy a világban bárhol bekövetkezett esemény a világ egy másik pontján szinte egyidejűleg fejti ki hatását.¹ Lényegében ezt a megállapítást bontja ki Práger László, amikor megállapítja: „Jelen világunkban már nincs különálló, helyi, regionális egyensúly, és a transznacionális vállalatoknak, de az országoknak sincs a külső környezettől és a belső viszonyoktól elszigetelt egyensúlyi helyzete és fejlődési pályája. Valójában ez a 21. század egyik legfontosabb törvénye, de jövőjének reménye és esélye is.”² Ehhez a magam részéről csak annyit tennék hozzá, hogy ha Prágernak igaza van – és minden valószínűség szerint úgy tűnik, hogy igen –, akkor a reményből akkor lesz esély, ha ezzel tudatosan élünk, más szóval dolgozni kell érte. Ehhez kíván az alábbi tanulmány szerény hozzájárulást nyújtani.

A GLOBALIZÁCIÓ KIALAKULÁSA

A globalizáció jelenségével mind a közgazdasági, mind a jogi szakirodalom már elég kimerítően foglalkozott, azonban – érthető módon – az egyes szakterületek a maguk szempontjából vizsgálták a kérdést. A kereskedelmi joggal (is) foglalkozó szerzők³ a múltra visszatekintve az egyes kereskedelmi ügyletek, társasági formák kialakulásának gyökereit tekintették át, és még Galgano⁴ is, aki a jog és globalizáció általános összefüggéseit tárja fel, történeti előképként csupán az ipari forradalom idejére nyúlik vissza.

A legutóbbi időben viszont – öröndetes módon – a jogfilozófia is hangsúlyozza az átfogó vizsgálat szükségességét. Varga Csaba egyenesen úgy veti fel a kérdést, hogy a globalizáció korában egyáltalán fenntartható-e az önálló nemzeti jogi kultúra.⁵

A globalizáció legalapvetőbb szintjének – megítélésem szerint – az a viszony minősül, amely az állam és a tőle független kereskedelmi szervezetek között áll fenn, és igazán izgalmas kérdés, hogy ez a folyamat különböző korokban hogyan játszódtott le, illetve hogy a „küzdő felek” közötti harc éppen hogy alakult.

Nem vitás, hogy a globalizáció megvalósítási módja a különböző pénzügyi műveletek, ezek közül is napjainkban elsősorban a derivatív

ügyletek, a határidős üzletek, valamint a különböző nemzeti fizetési eszközökre vonatkozó árfolyam-spekuláció.

Az 1970-es évektől kezdve „gyorsul fel” a globalizáció üteme, melynek kezdeti, alapvető lépéseit ragyogóan mutatja be Lentner Csaba.⁶

Nem vitás tehát, hogy jogi szempontból kereskedelmi ügyletről van szó. E tényből viszont egyenesen

...a globalizáció történelmi gyökereit is a kereskedelmi jogban kell keresni.

következik, hogy ezek szerint a globalizáció történelmi gyökereit is a kereskedelmi jogban kell keresni.

A történelmi folyamat egészét szemlélve a mindenkori hatalmat gyakorlók (továbbiakban az egyszerűség okából: állam) kereskedelmi szemléletében – megítélésem szerint – három viszonylag jól elkülöníthető szakasz meglétét állapíthatjuk meg. A hármas felosztás elméleti alapját a kereskedelem – mint tevékenység – általános, uralkodó megítélése jelenti, nevezetesen az, hogy az adott korban a legmeghatározóbb eszmeáramlatok hogyan tekintettek a kereskedelemre. Természetesen az egyes korszakok – amint az lenni szokott – nem határolódnak el időben teljesen precízen egymástól, a megelőzőben már bőven benne van, és jelen van a következőre jellemző felfogás. Paradox módon mindhárom szakaszra alapvetően egyaránt jellemző, hogy a kereskedelem magántevékenység, ez még a klasszikus kereskedelmi törvények vonatkozásában is igaz, s csupán a szocialista gazdasági rend időszakában válik a külkereskedelem állami monopóliummá.

Az első szakasz a kezdetektől tart a reformáció megjelenéséig. A második a reformációtól 1973-ig, a Bretton Woods-i egyezmény felmondásáig, a harmadik pedig 1973-ban kezdődött, az 1980–1990-es években teljeseedett ki, s napjaink valóságaként éljük meg: ez pedig nem más, mint a globalizáció kora.

Első szakasz

Az államról szóló, teljes egészében fennmaradt platóni utópiában a kereskedelem lényegében említésre sem kerül, csupán abban a formában, hogy mind a gazdasági, mind pedig a tulajdon káros dolgok, és ezért nincs helyük az ideális államban.

Platónnal szemben Arisztotelész már részletesen foglalkozik a kérdéssel, és tekintettel arra, hogy felfogása alapjaiban a kánonjogra is komoly hatást gyakorol, ezért célszerű vonatkozó nézeteit részletesebben megvizsgálni. „Van aztán a vagyonszerzésnek egy másik fajtája, melyet, és pedig joggal, pénzkeresésnek nevezünk; ez az, ami azt a látszatot kelti, hogy a gazdaságnak és a vagyonnak nincs határa. Ezt az előbb említetttel egy és ugyanazon jelenségnek tartják, mert vele rokon; ám se nem azonos az előbbivel, se nagyon messze nem esik tőle. Az egyik természettől való, a másik nem, hanem inkább bizonyos gyakorlat és ügyesség eredménye. Erre vonatkozólag induljunk ki a következőkből: minden vagyontárgynak kétféle használati módja van, s mindkettő magával az illető tárggyal áll vonatkozásban, de nem ugyanazon értelemben, hanem míg az egyik annak sajátos lényegén alapul, a másik azon kívül esik; például a lábbelit lehet használni, és el lehet cserélni. Íme két mód a lábbeli felhasználására; mert ha valaki pénzért vagy élelmiszerért cserél lábbelit olyannal, akinek arra szüksége van, a lábbelit akkor is csak mint lábbelit használhatja föl, csak éppen hogy nem a természete szerinti célra.”⁷

Arisztotelész szerint a csere nem alkalmazható általános és meghatározó jelleggel, hiszen a csere maga úgy keletkezett, hogy az egyes embernek adott szükségleti cikkből több vagy kevesebb áll rendelkezésre. Ezen elvi alaphól jut arra a következtetésre, hogy a kereskedelem nem természetes tartozéka a pénzkeresésnek, végső következtetése, hogy a kereskedelem – mivel árucserén alapszik – joggal gáncsolható (mert így már nem természetszerű, hanem kárára van alapítva), teljesen érthető, hogy annyira gyűlölik az uzsoraságot, mert az magából a pénzből szerzi a vagyont, s a pénzt nem arra használja, amire eredetileg rendeltetett. E felfogás alapjának tehát csak és kizárólag az új érték fizikai előállítását tartja, és a pénzt csak és kizárólag mint a cserekereskedelmet kisegítő eszközt fogja fel. Ennek következtében a pénz önmagában Arisztotelész szerint nem jelent értéket.⁸

Ez a felfogás vonul végig a római gondolkodáson is, például az idősebb Cato a földművelésről szóló munkájában a kereskedelmet a római szellemtől távol állónak minősíti, és leszögezi, hogy az igazi rómainak ez a tevékenység nem való.⁹

A helyzet alapvetően nem változik a kora középkorban sem, és ennek okára ragyogóan világít rá Bertrand Russell: „A görög időktől napjain-

kig az emberiség, vagy legalábbis annak gazdaságilag fejlettebb része adósokra és hitelezőkre oszlik. Az adósok többnyire a földbirtokosok közül kerültek ki, míg a hitelezők többnyire kereskedelemmel foglalkoztak. A filozófusok véleménye ebben a kérdésben – egészen kevés kivételtől eltekintve – megegyezett saját társadalmi osztályukéval. A görög filozófusok vagy a birtokos osztály tagjai közül kerültek ki, vagy annak szolgálatában álltak, tehát helytelenítették a kamatot. A középkori filozófusok egyházi emberek voltak, s mivel az egyház vagyona nagyrészt ugyancsak földbirtokban állt, nem láttak okot Arisztotelész idevonatkozó nézeteinek revidálására.”¹⁰

A gyakorlati életben persze a kereskedelmi tevékenység kezd polgárjogot nyerni. A céhek megjelenésével és azok gazdasági szerepének növekedésével együtt a kereskedelmi tevékenység is még inkább ismertté válik a hétköznapi élet szintjén. Az állam oldaláról tekintve e tevékenység is felértékelődik, vannak olyan kutatási eredmények, amelyek arra az eredményre jutottak, hogy már a kora középkorban a céhek bizonyos állami feladatokat váltottak ki, illetve közjogi feladatokat is kaptak.¹¹

Témánk szempontjából azonban legfontosabb annak a ténynek a rögzítése, hogy már a kora középkortól elinduló városiasodás folyamata jogi szempontból új minőséget hozott létre. A hűbéri jogon belül ugyanis a királyi és a földesúri jog mellett harmadikként megjelenik az önálló városi jog. Ez lényegében a városok számára a helyi egyházi vagy világi hatalomtól való függetlenedést jelent, és mindig a központi hatalom adja meg számukra ezt a privilégiumot.¹²

A kereskedelem szabályozását az állandóan változó és fejlődő, már a római jogból ismert szokásjog alkalmazása jellemezte.¹³

Mindenképpen ezt a megítélésbeli változást jelzi Shakespeare *A velencei kalmár* című darabja, hiszen abban a kereskedő már pozitív figura, aki lényegében nem saját tevékenységének, hanem az elemek játéka az áldozata (hajója elsüllyed), viszont még az uralkodói felfogás lenyomatát jelzi, hogy a pénzkölcsönző ember (a mai bankár előképe) egyértelműen negatív és gonosz színben tűnik fel.

A korszak végére tehát ugyan az állam felfogásában némi elmozdulás mutatható ki, az elvi elutasítás, majd az ezt követő semlegesség után elkezdődik „használni” a kereskedelmi tevékenységet, persze nyilvánvalóan azért, mert ebből számára egyértelmű gazdasági előny származott.

Második szakasz

A reformáció – különösen annak kálvini – megjelenésével a helyzet gyökeresen megváltozott. A gondolkodásban a paradigmaváltást a kamat újra lehetővé tétele jelentette, ennek okaira ragyogóan világít rá Russell: „A legelkötelezettebb protestánsok közül sokan maguk is üzlemberek voltak, így számukra elengedhetetlen volt a kamatos kölcsönzés. Elsőként Kálvin, majd később más protestáns teoretikusok is szentesítették a kamatot; végül a katolikus egyház is arra kényszerült, hogy alkalmazkodjék a helyzethez, mert a régi tiltás elavulttá vált. Azok a filozófusok, akiknek jövedelmei az egyetemek befektetéseiből származtak, már azóta támogatták a kamat intézményét, amióta levetették a barátcsuhát, és a földbirtokossághoz csatlakoztak. A kérdés minden korszakában gazdag elméleti érvrendszer állt rendelkezésre a gazdaságilag célszerű nézet alátámasztására.”¹⁴

Az uralkodó felfogás teljesen megváltozik, a kereskedelem most már a gazdaság egyik legfontosabb területeként jelenik meg. Jól illusztrálják ezt a váltást Európa legelső kereskedelmi törvénykönyve, az 1673-ban kiadott *Code Savary* (amelynek egyébként számos rendelkezése beépült a francia kereskedelmi törvénykönyvbe) előszavában írottak: „Minthogy a kereskedelem a forrása a közjólétnek, évek óta azon vagyunk, hogy azt virágzóvá tegyük királyságunkban. Ez az, ami arra vezet minket, hogy hadsereget létesítsünk felszerelve hajókkal, és felhasználjuk hadseregünk erejét tengeren és szárazföldön, hogy fenntartsuk a biztonságot. Arra vagyunk kötelezve, hogy fenntartsuk tartósságát megfelelő szabályozással, hogy biztosítsa a szerződő felek között az adott szó szentségét, szemben a csalással, és eltávolítsuk az akadályokat a hivatás elől.”¹⁵

Egyenes következménye e megváltozott felfogásnak, hogy az állam elkezd érdeklődni a kereskedelem és általában a gazdaság kérdése iránt, de ez még nem jelenti a kereskedelmi jog általánosítását, hiszen a 17–18. században a kereskedelmet és az ipart nem mint szabadon gyakorolható tevékenységet, hanem mint az uralkodó által esetről esetre adott privilégiumot fogták fel. Természetesen itt nagy cégekre kell gondolnunk, elsősorban a kelet-indiai társaságokra.¹⁶ Az állam mint szervezet jól kihasználja az abból adódó lehetőségeket – politikai szempontból is –, hogy ezek a cégek magántársaságok; gondoljunk csak arra, hogy az egész indiai szubkontinens kezdetben a Brit Kelet-indiai Társaság tulajdoná-

ban állt, és csak a szipolylásadás leverését követően lett a Brit Korona része.¹⁷ A társaság időszakában az uralom fenntartását az angol hadsereg garantálta, amely viszont „jogilag” a társaságnak tartozott engedelmességgel. A gyarmatosítás ezen technikája egyébként általánosnak mondható, és közkedveltségnek örvendett az egyes államok részéről, hiszen például a császári Németország a legutolsó gyarmatosítási hullámban is ezen módszer segítségével szerezte meg Német Kelet-Afrikát és Német Délnyugat-Afrikát.¹⁸

Egyébként a koncessziós engedélyezési rendszer Angliában csak 1844-ben, Franciaországban 1867-ben, míg Németországban 1870-ben szűnt meg.

A 19. századi klasszikus kereskedelmi törvénykönyvek megjelenésével a kereskedelem nemzeti joggá válik, de fontos annak hangsúlyozása, hogy ez a tény önmagában nem szüntette meg a nemzetközi kereskedelemben kialakult szokásjogot.

Összességében tehát bár már állami jogról beszélhetünk, de ez egyrészt nem jelenti a kereskedő, illetve a kereskedelmi cég államosítását, másrészt nem jelent, nem is jelenthet nemzeti jogalkotói beavatkozást a nemzetközi kereskedelmet szabályozó szokásjogba.

Fontos hangsúlyozni, hogy ezen állami kereskedelmi törvénykönyvekkel egyidejűleg megszülettek a határidős ügyletek is, és a súlypont lassan, de folyamatosan tolódott át materiálisan nem létező dolgok kereskedelmére. Azt a jogi széttöredezettséget, amit a nemzeti jogalkotás megjelenése teremtett, a nemzetközi kereskedelem lényegében nem tudja elviselni, éppen ezért megszületik az új *lex mercatoria*. Megszületésének okait Galgano az alábbiakban látja:

„Az egyik ok az üzleti világ szerződéses gyakorlatának nemzetközi elterjedése, ami időnként spontán módon megy végbe.

a. Az államok sokféle olyan szerződéses modellt – mint a lízing, a faktoring, a jólteljesítési bankgarancia (*performance bond*) stb. – vettek át a szerződéses szabadság elve alapján, amit valamely másik állam gazdasági szereplői találtak ki, és így nemzetközileg egységes szerződéses megoldások alakultak ki.

b. Az egységes nemzetközi szerződéses gyakorlat másik – az előbbinél jellemzőbb – oka a nemzetközi kereskedelmi szokásokban rejlik. A kereskedelmi szokás nem más, mint valamely gyakorlat ismétlődő és egységes követelése meghatározott gazdasági ágazatban működő vállala-

tok részéről, abban a meggyőződésben, hogy a követett gyakorlat jogi előírásokat takar.

c. A *lex mercatoria* anyaga a nemzetközi választott bíróságok ítélezési gyakorlatának is köszönhető. A nemzetközi választott bírák által egy adott jogvita eldöntésénél alkalmazott *ratio decidendi* precedens erőt nyerhet, mert későbbi ítéletekben sem szoktak attól eltérni. Ilyenképpen jogszabályok (*regulae iuris*) szilárdulnak meg, amelyeket a gazdasági szereplők abból a megfontolásból tartanak be, hogy egy majdani jogvita esetén azokat az ő kereskedelmi jogviszonyaikra is alkalmazni fogják.¹⁹

A vázolt rendszer, ha zökkenőkkel is, de egészen 1973-ig maradt hatályban. Döntően az 1929-es nagy gazdasági világválságra reagálva a 2. világháborúban győztes hatalmak 1944-ben Bretton Woodsban²⁰ megkötötték azt a szerződést, amely rögzítette az átváltási árfolyamokat a nagy ipari országok valutái között, az amerikai jegybank pedig szavatolta, hogy a dollárt aranyra bármikor beváltja. Ez persze csak úgy működhetett, hogy a devizakereskedelmet állandóan felügyelték, és nagyobb összegek átváltása vagy átutalása a legtöbb országba engedélyköteles volt.

Az egyre erősödő nemzetközi ipari, banki és kereskedelmi lobbiban azonban mindent megtett, nem csupán a szabályok lazításáért, hanem végső célként a szabályok teljes megszüntetéséért. Ezt a célt 1973-ban az egyezmény felmondásával érték el, és innentől számíthatjuk a globalizáció korát.

A globalizáció kora

A globalizáció hétköznappjait ragyogóan jellemzi a Hans-Peter Martin és Harald Schumann szerzőpáros: „A tőzsdéken és a bankok meg a biztosítók kereskedelmi részlegeiben, a befektetési és a nyugdíjalapoknál egy új politikai osztály lépett annak a hatalomnak a világszínpadára, amely alól egyetlen állam s egyetlen vállalat sem vonhatja ki magát, az átlagos kis adófizető polgár pedig végképp nem. Ennek az új politikai osztálynak a tagjai a globális mértékben tevékenykedő, devizával és értékpapírral dolgozó pénzkereskedők, ők irányítják-terelik a befektetési lehetőségeket kereső szabad tőke naponta növekvő folyamatát, és ezzel egész nemzetek jó vagy éppen balsorsáról döntenek. Munkájukra az égvilágon semmiféle állami ellenőrzésnek nincs befolyása.”²¹

Paradox módon, miközben az egyre inkább uralkodó neoliberális gazdaságfilozófia nyíltan támogatja a globalizáció lehetőleg minél nagyobb területen való megvalósítását, számos politikus ez ellen felemeli szavát, de érdemben változás nem történik. Az mégsem megy, panaszkodott például az angol miniszterelnök, John Major 1995 áprilisában, hogy

**...neoliberális gazdaság-
filozófia nyíltan támogatja a
globalizáció lehetőleg minél
nagyobb területen való
megvalósítását...**

a pénzpiacokon zajló folyamatok „olyan gyorsasággal és olyan nagyságrendben mennek végbe, hogy ezeknek köszönhetően teljes mértékben kikerülnek a kormányok és a nemzetközi intézmények ellenőrzése alól”.²²

Olaszország egykori miniszterelnöke, Lamberti Dini, aki mégiscsak maga is egykor országa jegybankjának elnöke volt, osztja Major véleményét: „a piacoknak nem volna szabad megengedni, hogy aláaknázhassák egy egész ország gazdaságpolitikáját”.²³ A francia elnök, Jacques Chirac pedig megvetette az egész pénzügyi szakmát, a brókerek kasztját kerek perccel „a világgazdaság AIDS-ének” nevezte.²⁴

Olaszország egykori miniszterelnöke, Lamberti Dini, aki mégiscsak maga is egykor országa

Ehhez hasonló nyilatkozatok megjelentek a 2008-as pénzügyi válság után is, sőt bizonyos intézkedések megtételére is sor került, de ezek „hatásosságát” napjainkban kitűnően érzékelhetjük. Mára ugyanis úgy tűnik, a globalizáció megállíthatatlanná vált, és még a legerősebb államok sem képesek érdemi befolyásolására. Ennek okát foglalja össze Inotai András: „Ami a legnagyobb változás, az a nemzetközi tőkeforgalom gyakorlatilag teljes liberalizáltsága. Ebben éppúgy szerepet játszott a nemzetközi pénzpiacok öntevékeny és öntörvényű mozgása, mint a kommunikációs forradalom, ami lehetővé tette ezt a fajta nemzetközi tőkemozgást, gyakorlatilag úgy, hogy 24 órán keresztül nyitva vannak a tőzsdék. Tehát ha az európai bezár, a Nem York-i nyitva van, vagy a New York-i bezár, kinyitott már a tokiói és a sanghaji. A nemzetközi pénzpiaccon ismertek olyan számítások, amelyek szerint három nap alatt akkora a világ tőzsdéinek a forgalma, mint az egyéves teljes világkereskedelem. Az árufolyamatok, a reálfolyamatok és a pénzügyi folyamatok elszakadtak egymástól. Természetesen ez is hozzájárult a jelenlegi pénzügyi válság kialakulásához.”²⁵

A KODIFIKÁTOR LEHETŐSÉGEI

Az alábbiakban két példával szeretném érzékeltetni, hogy milyen lehetőségei vannak a kodifikációnak a nemzeti szuverenitás alapvető megőrzése vonatkozásában.

Remélem, már az eddigiek során is sikerült bebizonyítanom, hogy a globalizáció a kereskedelmi jog eszköztárát használja és használta fel, és ily módon a tágabb értelemben vett magánjog hatókörébe tartozik.

Jelen világunkban, amikor amúgy is túlteng az információk áradata (és ezáltal nem jutunk valódi, tényleges információkhoz), megítélésem szerint a magánjogi gondolkodás dogmatikai alapjaihoz kell fordulnunk, és azokat lehetőleg tisztán és egyszerűen alkalmazni.

Közismert, hogy mind a régi, mind az új Ptk. egyik legjelentősebb kötelmi jogi alapelve, hogy a szerződés módosításához – megegyezően a szerződés megkötésével – a felek konszenzusára van szükség, egyoldalúan tehát egyik fél sem élhet vissza helyzetével, és nem módosíthatja a szerződést. Ezt az alapvető szabályt azonban 1996-ban a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény megváltoztatta. A jogalkotó – dicséretre méltó furfanggal – az „Üzletszabályzat” alcímet viselő szakaszok egyikében helyezte el, még hozzá eredeti szövegében a következő módon:

210. §

(3) „A kamatot, díjat vagy egyéb szerződési feltételt csak akkor lehet egyoldalúan, az ügyfél számára kedvezőtlenül módosítani, ha a szerződés ezt – külön pontban – a pénzügyi intézmény számára meghatározott feltételek, illetve körülmények esetére egyértelműen lehetővé teszi.

(4) Az üzletszabályzat kamatot, díjat vagy egyéb feltételeket érintő – az ügyfelek számára kedvezőtlen – módosítását, a módosítás hatálybalépését tizenöt nappal megelőzően, hirdetményben közzé kell tenni.”

Az idézett tételes jogi rendelkezés a magánjog egyik alapelvét rontja le, és teszi használhatatlanná olyan szereplők javára, akik amúgy is sokszoros erőfölényben vannak szerződő partnerükkel szemben.

A magyar kormány sziszifuszi erőfeszítéseket tesz „devizában” eladódott honfitársaink megmentése érdekében. Az utóbbi időben ehhez csatlakozott a Pénzügyi Jogok Országos Biztosa, aki egyszerűen hibás terméknek minősítette e „pénzügyi termékeket”, és egyre több közgaz-

dász is osztja ezt a véleményt. Megnyugtató általános jellegű megoldást azonban mind ez idáig nem sikerült találni.

Hivatalosan a pénzügyintézet devizát vásárol, és annak forintellenértékét bocsátja adósa rendelkezésére. A jóhiszeműség a polgári jogban alapvető követelmény, ezért rögzítsük azt, hogy a pénzügyintézet valóban devizát vett fel, és azt kölcsönözte. A bankvilágban azonban egy kicsit is jártas szereplő számára nyilvánvaló, hogy a bank az általa felvett kölcsönt nem oly módon törleszti, hogy az ügyfelétől megkapott törlesztőrészletet visszaváltja az adott devizára, és azt utalja át a külföldi pénzügyintézetnek, hanem az általa felvett kölcsön futamideje lényegesen rövidebb, mint az a futamidő, amit ő nyújtott az ügyfélnek. Még törvényi vélelem felállítására sem lenne szükség, elég lenne a Kúria által kiadott bírói vélelem, amely rögzítené, hogy ellenkező bizonyításig azt kell vélelmezni, hogy a bank az általa külföldről felvett összeget az ügyfelével megkötött szerződést követően két éven belül visszafizette. E vélelem alkalmazása – amely ellen természetesen a pénzügyintézet ellenbizonyítással élhetne – esetén a két év leteltével az árfolyam-ingadozások már nem játszhatnának szerepet a törlesztőrészletek összegének meghatározásában.

Megítélésem szerint ez önmagában az esetek túlnyomó többségében megnyugtató megoldást jelentene. Ha ehhez még hozzáadjuk például azt a „mellékkörülményt”, amely a vételi és eladási árfolyamok alkalmazása helyett a korrekt középárfolyamot jelentené, máris jelentősen csökkenne az adósok terhe, igaz, hogy a pénzügyintézet extraprofitja is.

Sajnos jelen pillanatban a legfőbb bírói fórumunk logikája nem ezen az elvi alapon áll, a Kúria 4/2012-es számú gazdasági elvi határozata abszolút természetesen tartja, hogy a bank folyósításakor saját devizavételi árfolyamán számol, míg a törlesztőrészletek esetében saját devizaeladási árfolyamát alkalmazza. A kettő között a különbség legalább 10%-os.²⁶

Nyilvánvaló, hogy a hitelintézeti egyoldalú szerződésmódosítási lehetőség megteremtése kinek és milyen köröknek az érdeke. A globalizáció korában ugyanis összehangolt és szisztematikus munka folyik, a pénz lényegében már csak virtuálisan létező mozgásának bármifajta akadályoztatása ellen.

Jól fejezi ki ezt egyebek között a közbeszerzés témakörében hozott intézkedéssorozat is. Hazánkban jelenleg az 1995-ös és a 2003-ban hozott törvények után, egy 2011-ben hozott törvény rögzíti a kérdés szabályozá-

sát. Túl azon, hogy nagyon szép – lényegében preambulumba illő – szavak szerepelnek a törvény első paragrafusaiban, nyilvánvaló, hogy minden tág értelemben vett állami beruházást, megrendelést korlátok közé szorít, vagyis a közpénz és a magántőke esélyegyenlőségét egyáltalán nem biztosítja, hanem éppen ellenkezőleg. A közpénzek elköltésének technikai lehetőségét úgy korlátozza, hogy ez egyrészt az állam kiadásait drágábbá teszi (közismert, hogy a közbeszerzésben beszerzett áruk és szolgáltatások átlagára minimum 20%-kal magasabb, mintha ugyanezt a magánszektor szerzi be), másrészt mozgási szabadságát szűkíti.

Kérdés, hogy muszáj-e adott államnak ehhez mindenáron alkalmazkodnia, vagy pedig nincs más dolgunk, mint belenyugodni Galgano megállapításába: „A jogalkotó – jogra jellemző módon – a bekövetkező gazdasági, műszaki változásokat csak »követni tudja« a már meglévő jogszabályok módosításával vagy újak megalkotásával. A fejlődéshez ugyanakkor az érintettek konszenzusával létrejövő megállapodások sokkal könnyebben tudnak alkalmazkodni. Ez az oka annak, hogy napjaink globális és folyamatosan változó gazdasága nem tűri a törvényhozás meghatározottságát és merevségét, így a törvények helyett a szerződéseké lett a vezető szerep.”²⁷

ZÁRSZÓ HELYETT

Úgy vélem, a címben feltett kérdésre egyértelműen igen a felelet. A fentiekben szereplő két kérdéskör csupán példa arra nézve, hogy milyen eredmények érhetők el, ha valóban szisztematikusan a dogmatika alapvető szempontjait szem előtt tartva és a jogrendszer egészét szemlélve közelítünk a megoldandó problémákhoz. Ami pedig Galgano legutóbb idézett megállapítását illeti, ha ezt az előbb jelzett stratégiai gondolkodáson alapuló munkát elvégezzük, akkor a jog nem csupán „követni tudja” a világ eseményeit, hanem igenis előremutatón formálni is képes lesz azokat.

Annak érdekében, hogy fentiek ne csupán jogászai „okoskodásnak” tűnjenek, felhívom a figyelmet Paul Krugman Nobel-díjas amerikai közgazdász 2012-ben írott könyvére, amely közgazdasági alapon bizonyítja, hogy a megszorító politika logikailag sem vezethet eredményre, nem lehet a növekedés záloga. Rámutat arra, hogy a megszorítások hatásainak értékeléséhez az azokat bevezető törvények aprólékos vizsgálatára van

szükség: „Szerencsére a Nemzetközi Valutaalap kutatói elvégezték ezt a babramunkát, és nem kevesebb mint 173 költségvetési megszorítást találtak a fejlett országokban az 1978 és 2009 közötti időszakban. És azt állapították meg, hogy a megszorító intézkedéseket mindig a gazdaság zsugorodása és a munkanélküliség növekedése követte.”²⁸

Ezek szerint tehát nem csupán remény, hanem esély is van a változtatásra. Tegyük érte!

JEGYZETEK

- ¹ „Azoknak az összességét jelenti, amelyek révén a világ egyik részén végbemenő tevékenységeknek, eseményeknek és döntéseknek jelentős következményei vannak a világ másik részén élő egyénekre és közösségekre nézve; azokat az áramlásokat jelenti, amelyek áthatolnak az országhatárokon, és összefüggő rendszerre integrálják a világot.” Anthony McGrew – David Held: *Globalization/Anti-Globalization. Beyond the Great Divide*. Polity Press, Cambridge, 2003, 82. o.
- ² Práger László: *A globális gazdaságon innen és túl*. Aula Kiadó, Budapest, 2008, 328. o.
- ³ Lásd a magyar irodalomból például Sándor István: *A társasági jog története Nyugat-Európában*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005, II–III. fejezet; vagy Nótári Tamás: *A társasági jog fejlődése Európában*. In: Farkas Csaba – Jenovai Petra – Nótári Tamás – Papp Tekla: *Társasági jog*. Szeged, Lectum Kiadó, 2009, 481. skk.
- ⁴ Francesco Galgano: *Globalizáció a jog tükrében*. HVG-ORAC, Budapest, 2006.
- ⁵ Varga Csaba: *A jogbölcsekedés állapota Magyarországon*. Állam- és Jogtudomány, 47. évf., 2006/1., 19. o. Ez feltehetően magában foglal majd olyan roppant időszerűséggel zajló vitákban történő állásfoglalást – valóságos fejlődési tendenciák előrejelzésével –, mint az Európai Unió kebelében a kontinentális és az angolszász jog konvergenciája (ami egy valóságos jogegyesülés előfeltétele, vagy legalábbis elért/elérhető szintje szerinti lépcsőfok a tényleges előrehaladásban), vagy az Európai Unió közös jogkodifikációja (eszközében, módszereiben, bírói alkalmazástechnikájában), illetőleg annak kibontását, ami az Európai Unió közös bíróságai joggyakorlatában jogtechnikai metamorfózisként máris zajlik a nemzeti jogrendek hivatalosan uniós szintű értelmezésének és alkalmazásának égisze alatt. Végezetül e körben vár megválaszolásra a globalizmus jogának és jogi világképének kérdése is, azaz a reálisan előre látható fejlődési perspektíváknak az eddig döntően nemzeti keretek között formálódott jogi kultúrák és gondolkodásmódok eddigi változatosságának fenntarthatóságára gyakorolt hatása.
- ⁶ „A deregulációs érdekek első sikere 1971-ben történt, amikor – gazdasági kényszer hatására – Nixon elnök bejelentette a dollár aranyra való átválthatóságának

felfüggesztését. Ez a korlátlan pénzmultiplikálás lehetőségét teremtette meg. Az olajválság következtében felhalmozódó szabad pénzforrásoknak az egyre kevésbé szabályozott amerikai piacokra történő beáramlása hozta létre a spekuláció elméleti kereteit. Az 1980-as évek végétől meghirdetett washingtoni konszenzus gazdaságpolitikája alapvetően a pénz- és tőkepiacok liberalizálását tekintette céljának, abban a reményben, hogy a pénzpiacok képesek önmagukat szabályozni. Ebben a rendszerben a pénzpiacok szabályozása, felügyelete is új tartalmat kapott. Az amerikai tőzsd felügyelet (SEC) az 1970-es években egyfajta technikai ellenőrző szervvé tette a magántulajdonban lévő hitelminősítő cégeket. Az amerikai-angol gyökerű hitelminősítő cégek – a Moody’s, a Fitch Ratings és a Standard & Poor’s – kvázi közfeladatokat látnak el, hiszen országokat, külföldi bankokat is minősítenek, így nemzetközi szerepre is szert tesznek. A három hitelminősítő cég mindegyike jelentős befolyást szerzett az elmúlt évtizedekben, ugyanakkor a jelenlegi válság is igazolja, hogy nem teljesítették a SEC elvárásait, vagyis nem figyelmeztették megfelelően a befektetőket, illetve az amerikai pénzügyi kormányzatot a veszélyekre.” Prof. dr. Lentner Csaba: *Bankmenedzsment – Bankszabályozás – Pénzügyi fogyasztóvédelem*. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013, 48. o.

⁷ Arisztotelész: *Politika*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984, 85. o.

⁸ Uo. 86. o.

⁹ M. Porcius Cato: *A földművelésről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 87. o. „Néha előnyösebb volna kereskedés útján vagyont szerezni, hacsak annyi veszéllyel nem járna, és ugyanúgy uzsoráskodni is, ha ez valamennyire is tisztességes volna. Elődeink azt tartották, s törvényekben úgy rögzítették, hogy a tolvajt kétszeres, az uzsorást négyszeres bírsággal kell sújtani. Ebből meg lehet ítélni, mennyivel rosszabb polgárnak tartották az uzsorást, mint a tolvajt. Amikor pedig egy derék embert dicsértek, így dicsérték: derék földműves, jó gazda. Úgy tartották, ez a legnagyobb dicséret annak, akit dicsértek. A kereskedőt szorgalmasnak és vagyonszerzésben serénynek tartom ugyan, de az – mint már említettem – veszélyes és kockázatos. Viszont a földművesek közül kerülnek ki mind a legedzettebb férfiak, mind a legkitartóbb katonák, övük a legtisztesebb, legállandóbb, a legkevésbé irigyelt foglalkozás, s a legkevésbé helytelen gondolkodásúak azok, akik ezt a foglalkozást űzik.” (Egy, a római mezőgazdaságról a közelmúltban megjelent monográfiáról lásd Nótári Tamás: *R. Rodríguez Lopez: El huerto en la Roma antigua. Su problemática urbanística y agraria*. Jogelméleti Szemle, 2009/4.)

¹⁰ Bertrand Russell: *A nyugati filozófia története*. Göncöl, Budapest, 1994, 174. o.

¹¹ Lásd részletesen Nagyné Szegvári Katalin: *Jog és gazdaság*. HVG-ORAC, Budapest, 1999.

- ¹² „Genua 958-ban II. Berengár királytól, Cremona 996-ban III. Ottó császártól, Savona 1059-ben a fiatal IV. Henrik császártól kapott privilégiumot. Milánó 1042 és 1044 között a városba költözött kismanesekre is támaszkodva vívta meg fegyveres harcát Aribert érsek ellen, s szerezte meg saját erejéből a függetlenséget. A flandriai városok között Geerardsbergen 1063 és 1070 között, Henin-Lietard 1071 és 1111 között szereztek kiváltságokat, Gent, Ypern, Arras, Sain-Omer pedig a 12. század első felében.” Idézi: *Európa története*. Szerk.: Gunst Péter, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1993, 78. o.
- ¹³ Lásd részletesen Nagyné Szegvári, i. m. 31–41. o.
- ¹⁴ Russell, i. m. 174. o.
- ¹⁵ Nagyné Szegvári, i. m. 43. o. A törvénykönyv 12 fejezetből és mintegy 120 szakaszból állt, legfontosabb témakörei a kereskedőkről szóló rendelkezések, a kereskedelmi és bankügyletek tana, illetve a kereskedelmi bíraskodásról szóló rész.
- ¹⁶ A kelet-indiai társaságok közül a brit 1600-tól 1858-ig, a holland 1602-től 1789-ig, a francia pedig 1664-től 1770-ig működött.
- ¹⁷ A szipolyázadást véglegesen az 1858. június 19-i brit győzelemmel végződött ütközet zárja le. A politikai vezetés okult a társaság túlkapásaiból, ezért 1858. augusztus 2-án az úgynevezett új indiai törvény a Brit Kelet-indiai Társaság uralmát megszüntette, és India kormányzását 1858. november 1-jétől az angol királynő vette át. Ekkor vették be az indiai főkormányzó címébe az alkirály megnevezést.
- ¹⁸ 1883-ban egy német dohányáru-kereskedő a mai Namíbia területén megvásárolt egy tengerparti birtokot, majd azt felajánlotta a német államnak. Bismarck protektorátust létesített a területen 1884-ben, majd 1890-re Namíbia egésze német fennhatóság alá került, s akkor kapta a Német Délnyugat-Afrika elnevezést. A másik területileg jelentős afrikai német gyarmat Német Kelet-Afrika volt. Itt a gyarmatosítás ugyanezzel a „technikával” zajlódt le. 1885-ben az erre a célra létrehozott Német Kelet-Afrika Társaság kisebb területeket vásárolt, és az 1890-es Brit–Német Egyezményvel lett hivatalosan is német gyarmat.
- ¹⁹ Galgano, i. m. 59–60. o.
- ²⁰ Persze nem árt, ha a történelmet nem csupán folyamatosságában, hanem egyidejűségében is szemléljük. Bretton Woods kétségkívül megteremtette a jóléti állam gazdasági alapjait, ugyanakkor az egyezmény megkötésének időpontja jelentősen hozzájárult a varsói felkelés kudarcához. Ragyogóan világít rá az összefüggésekre Norman Davies: „Ami döntő jelentőségű, ’44 nyarán az Egyesült Államok külpolitikáját már teljes egészében nagyszabásúbb, globális kérdések foglalkoztatták. Mivel az európai háborút láthatóan éppen megnyerték – George Marshall tábornok azt jósolta, karácsonyra győzedelmesen be is fejezheti –, Washingtonban a legkivá-

lőbb elméletet már átirányították a háború utáni világrend és az Egyesült Államok abban játszani szándékozott meghatározó szerepének kidolgozására... E globális súlyú ügyek mindegyike a varsói felkelés idején jutott döntő stádiumba. A Nemzetközi Pénzügyi Konferencia, amely létrehozta a Világbankot és az IMF-et, 1944. július 1. és 22. között ülésezett Bretton Woodsban (New Hampshire). Az ENSZ alapokmányának vázlatát a háború utáni biztonságpolitikáról az 1944. augusztus 21. és szeptember 29. között Dumbarton Oaksban (Maryland) rendezett nemzetközi értekezleten fogalmazták meg. A távol-keleti kérdések megvitatására összehívott Octagon (Nyolcszög) konferencia szeptember 10. és 16. között ülésezett Québecben. E kulcsfontosságú stratégiai ügyek egyike sem állt közvetlen kapcsolatban Lengyelországgal, viszont mindegyikben szükség volt a Szovjetunió közreműködésére. Norman Davies: *A varsói felkelés*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2008, 821–822. o.

²¹ Hans-Peter Martin – Harald Schumann: *A globalizáció csapdája. Támadás a demokrácia és a jólét ellen*. Perfekt Kiadó, Budapest, 1998, 68. o.

²² International Herald Tribune, 1995. április 3.

²³ Uo.

²⁴ The Economist, 1995. október 7.

²⁵ *Mozgástér, reformkényszer, kohézió*. Interjú Inotai Andrással. *Közgazdaság*, 3. évf., 2008/2., 6. o.

²⁶ A szerződés 5.2. pontja szerint a kölcsön folyósítása forintban, a lehívott devizaösszeg átváltásával, az alperes által jogosult devizavételi árfolyamon számítva történik. A szerződés 6.4. pontja szerint a felperes köteles gondoskodni arról, hogy az esedékes devizatartozásának megfelelő forintfedezet az alperesnél vezetett forintszámláján rendelkezésre álljon, az alperes az esedékessé vált devizatartozást az alperes saját devizaeladási árfolyamán forintra átszámítja, és ezen Ft ellenértékkel megterheli a hitelfelvevő Ft-számláját. A 6.5. pont szerint az Üzletszabályzat 1.3. pontjában meghatározott okokból az alperes jogosult a hitelszerződés hatálya alatt hiteldíjat, illetve annak bármely elemét, továbbá a késedelmi kamat mértékét is módosítani.”
4/2012. számú gazdasági elvi határozat

²⁷ Galgano, i. m. 92. o.

²⁸ Paul Krugman: *Elég legyen a válságból! MOST!* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012, 286. o.